

EDITORIAL

L'any 1992 ha estat un any carregat de records històrics, lligats fonamentalment al Cinquè Centenari de múltiples esdeveniments transcendents: la conquesta de Granada i l'expulsió dels jueus d'Espanya que significaren la victòria de l'opció político-religiosa que reduïa la identitat dels espanyols a l'exclusiva i exclouent condició de cristians, enterrant tota una història mestissa; la publicació per Nebrija de la seva Gramàtica castellana amb el famós pròleg que consagrava el castellà com a la llengua de l'Imperi i que, en definitiva, presidiria el discurs ideològic d'un altre reduccionisme: el de la identificació d'Espanya amb Castella. I, naturalmente, el descobriment d'Amèrica.

De les quatre fites històriques de 1492, només ha estat reiteradament commemorada la del descobriment d'Amèrica. El cinquè centenari de l'obra de Nebrija no ha suscitat grans polèmiques. Sols el llibre de Miguel Siguan: *España plurilingüe* (Alianza) sembla fer-se ressó del problema lingüístic espanyol, des de l'òptica de 1992. No està el forn de l'Estat preparat per a coques lingüístiques, reproduint batalles amb la seva estela de ferides sagnants. Tampoc ha propiciat la conquesta de Granada evocacions històriques. Sols el llibre de Bernard Vincent (Crítica) sobre l'any "admirable" ha retretret la memòria de Boabdil i els musulmans derrotats i expulsats del seu regne de Granada. I això, potser, perquè des de l'àmbit integrista musulmà han sorgit veus reivindicatives d'una Reconquesta de signe contrari, cinc cents anys després de que acabés la primera. Naturalment, no era qüestió de estimular amb la memòria uns sentiments tals.

L'expulsió dels jueus ha generat més bibliografia. L'abundant població sefardí hereva d'aquells expulsos no ha estat massa crítica i una hàbil estratègia política de la monarquia espanyola ha permès alguna que altra cerimònia que ha exorcitzat la mala consciència amb "mea culpas" i sospirs històrics incorporats. Tota l'atenció historiogràfica, per tant, s'ha

centrat en la memòria del que el 12 d'octubre descobriren o trobaren Colom i els seus noranta homes.

Revisionisme, nou americanisme, superació dels radicalismes... aquest és el permanent eix ideològic de tota o la major part d'aquesta abundant producció bibliogràfica sobre Amèrica a cavall del Cinquè Centenari que es mou entre els dos pols sectaris de la fustigació sadomasoquista i la cerimònia narcisista.

Aquesta historiografia revisionista, o americanisme reformador com també se l'ha anomenada, molt alenada des de les instàncies oficials (el propi rei Joan Carles, Lluís Yáñez i la Comissió Nacional del Cinquè Centenari), cal començar a dir que no és nova, ja que té una tradició que s'ha ignorat, oblit que ens sembla lamentable. Efectivament, aquesta historiografia connecta amb la figura d'Altamira i la generació de liberals vinculats a la *Institución Libre de Enseñanza* que per primera vegada defensaren l'obra d'Espanya a Amèrica des de supòsits ideològics progressistes. Quins foren els arguments fonamentalment esgrimits per l'americanisme liberal de finals del segle XIX i primeres dècades del segle XX? Aquests historiadors exhibeixen orgullosament a Las Casas com a testimoni de la capacitat autocrítica d'un país com Espanya, l'única metròpoli capaç de generar una autocrítica de la seva història colonial, delimiten i separen els papers respectius de la Corona (lleis d'Indies) i els aventurerismes personals dels conqueridors i subratllen la necessitat de plantejaments institucionals de la praxis colonial espanyola front a l'essencialisme metafísic de les valoracions globals de la conquesta i colonització.

Aquestes línies argumentals estan presents en el discurs oficial del Cinquè Centenari. Més enllà de la retòrica política, de la imatge de festival folklòric que amb massa freqüència han tingut les ostentacions del 92, de inauguracions, de monuments i exposicions, el Cinquè Centenari i el seu corresponent exercici de memòria històrica, està generant una estela d'assoliments intel·lectuals positius. I dic intel·lectuals perquè no ens ocupem aquí sinó del ressó estrictament intel·lectual. Quins són aquests assoliments positius?

1) El revisionisme semàntic. El terme descobriment sembla ja definitivament enterrat. Un acudit de Rius en la premsa llatinoamericana reflectia amb ironia uns indígenes mirant al mar i esperant l'arribada dels descobridors amb aquestes paraules: "Quina gent tan informal, ja és el 10 d'octubre i no venen a descobrir-nos!". El terme *trobada* plantejat per León Portilla al 1984 ha estat oficialment assumit i, malgrat les múltiples crítiques que proposen altres alternatives (*invençió* per part de O'Gorman, *invasió* o *genocidi*, Stavenhagen, *encobriment*, Leopoldo Zea, *topada*,

Benedetti), la realitat és que s'ha imposat, la qual cosa permet, encara que només sigui semànticament, cimentar les bases d'un enteniment entre els dos móns sense apriorismes colonialistes.

2) La pèrdua dels complexos per part del pensament progressista espanyol, llast aquest que es venia arrossegant des del segle XVIII. A això han contribuït decisivament la presa de postura d'intel·lectuals llatinoamericans de prestigi com ara Uslar Pietri, Octavio Paz o Ernesto Sábato, decidits enterradors tots ells del fantasma de la llegenda negra i la influència del que podríem anomenar la intel·lectualitat postmoderna europea. Llibres com el de Régis Debray titulat: *Cristóbal Colón, el visitador del alba*, certament han aportat noves legitimacions al colonialisme espanyol. Quins són els eixos ideològics del discurs de la postmodernitat en el tema americà? Tres idees ens semblen bàsiques:

a) La inserció de Colom i els seus viatges en el determinisme de la modernitat. Colom va ser un "retrodescobridor", un megalòman carregat de llasts medievals, però amb la capacitat d'apostar inconscientment per l'única opció possible: la de la vocació descobridora de la modernitat. La modernitat està, doncs, més enllà d'intencions o d'herois. Les responsabilitats espanyoles resten diluïdes en la predeterminació de la modernitat.

b) La valoració colonial queda subsumida en el cinisme. "El cinismo no existe, es el orden del mundo" (pàg. 65 del llibre de Debray). L'individu és per essència ambivalent, com ambivalent és la colonització, entre l'atribut d'*infame* que li dedica l'indi supervivent i el de *sublim* que li posa el poeta oficial. "Lo útil y lo nocivo, lo bueno y lo malo se mezclan necesariamente. Sin duda uno está en función del otro. No hay en la historia positivo que se pague con un negativo no menos considerable" (Debray, pàg. 42).

c) La història comparativa redimeix qualsevol tentació de mala consciència. "La soberbia histórica del yanki, punto cero de una *self-made history* sin pasado ni pasivo reposa sobre una tabla rasa. Y un genocidio llevado hasta el final, como en los Estados Unidos y en Australia, presenta al menos la ventaja de que nada o casi nada subsiste del pasado para tumbar el orgullo de los colonizadores". Si la colonització anglosaxona ha suscitat menys ressó crític és, sens dubte, pel poder dels *media* que ha controlat sempre el Nord front al Sud.

Aquestes idees, que han tingut alguna incidència en la intel·lectualitat espanyola (Savater, Mate, entre d'altres) han permès

autoabastir-se de noves legitimacions de cara al balanç històric del que va significar la colonització espanyola. S'ha superat -sembla que definitivament- l'essencialisme espanyol que contemplava a Espanya com a "sistema de valors" i a la Hispanitat com l'exercici d'expèndia d'aquests suposats valors. Qüestionat l'essencialisme de la nacionalitat espanyola, ha resultat fàcil no considerar obligat assumir la responsabilitat històrica del que feren *alguns* espanyols. D'altra banda, des de l'àmbit de la investigació històrica s'han matitzat notablement les tintes negres de la conquesta i colonització: les velles tesis de la despoblació massiva han estat corregides en el seu abast quantitatiu i sobretot en quant a la seva etiologia en la que ha passat a primer pla la interpretació epidemiològica (Crosby); s'ha depurat l'indigenisme de les connotacions idíl·liques que s'atribuïren a la població americana pre-hispana i s'ha glossat la tasca antropològica dels Sahagún, Acosta i molts altres religiosos com a testimonis d'una voluntat d'enteniment que res té a veure amb els quadres homocídics de la bibliografia crítica.

3) Per últim, la necessitat de mirar endavant. En aquest sentit, destaca l'esforç d'intel·lectuals llatinoamericans com Benedetti, Roa Bastos, Bonasso..., per superar el judici històric tant encomiàstic com condemnatori, el primer per fals, el segon per inútil, per plantejar la necessitat d'un autèntic "descobriment" que permeti evitar tant el colonialisme de dretes, explotador, com el colonialisme d'esquerres, sentimental, generalitzador, còmode. Benedetti ha escrit:

"¿Qué útil sería que algunos de los comentaristas que desde su respetable confort juzgan con intolerancia revoluciones y hambres ajenas saltaran un día sobre la imponente valla de las agencias internacionales de noticias y se internaran en la tremenda realidad del continente mestizo, hasta compenetrarse con sus penurias, sus indigencias, sus posibilidades efectivas, sus rencores ancestrales, sus frustraciones en cadena, sus heridas no cicatrizadas, sus descreimientos, su desesperanza y, en definitiva, su capacidad de insurrección. Por lo general, el juicio sobre la América del subdesarrollo tiene en cuenta las dictaduras militares, la represión desenfadada, el envilecimiento de la tortura, la institución de los desaparecidos, el genocidio. Pero en la América nuestra hay también una disponibilidad de inteligencia, de tesón, de trabajo, de solidaridad, de imaginación, que todavía está por descubrir al menos desde Europa.

... Ojalá que algún día zarpe una Pinta II y cuando algún marinero (o piloto o cosmonauta, da lo mismo) descubra, por fin, una América inédita, pero real, dé el aviso con salvas".

Descobrir aquesta Amèrica real sense prejudicis ni complexos, aquest és sens dubte el gran repte del 92. Podrà ser 1993 l'any de l'inici d'aquest descobriment?